

Чаплинський К.О.

доктор юридичних наук, професор
начальник кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розслідування злочинів, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину. Вирішення цих завдань не можливо без застосування слідчими певних знань, умінь та навичок, що одержані під час професійної підготовки та практичної діяльності. Втім, для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки на сьогодні не можливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та, розроблених на їх основі, науково-технічних засобів. Звідси слідчий за своєю базовою підготовкою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права, а також криміналістики, судової медицини і психіатрії. Але розслідування у будь-якому кримінальному провадженні вимагає від нього також глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання «спеціальних знань». Під час проведення слідчих дій, слідчий може самостійно застосовувати будь-які спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що достатньо ними володіє для вирішення конкретних питань. У випадку, якщо цих знань не достатньо, то слідчий залучає експерта чи спеціаліста або коли їх участь на досудовому слідстві відповідно до процесуального закону є обов'язковою.

У теорії кримінального процесу та криміналістики науковцями неодноразово застосовувались спроби конкретизувати поняття «спеціальні знання». Діюче кримінально-процесуальне законодавство України не наводить визначення поняття «спеціальні знання». В юридичній літературі науковцями одночасно вживаються терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, вживаючи ці терміни, вчені вкладають в них однаковий зміст, іноді не пояснюючи цього [1, с. 39].

З філософської та філологічної точки зору дані терміни не є синонімічними, хоча їх зміст частково співпадає. У науковій літературі під

«знанням» розуміють сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження; а пізнання походить від слова «пізнавати» – осягати розумом явища об'єктивної дійсності, одержувати істинне уявлення про кого-, що-небудь [2, с. 787]. На думку В.Б. Романюка, пізнання – це здобуття істинних знань та уяви про будь-що, але пізнання, у тому числі події злочину, вимагає також наявності у суб'єкта пізнання певних знань, навичок та досвіду [3, с. 21]. Іншими словами пізнання та знання відрізняються одне від одного як процес і результат. Можна погодитися з думкою В.М. Махова, який вважає використання терміна «спеціальні знання» більш точним ніж термін «спеціальні пізнання» [4, с. 39].

У криміналістичній літературі серед вчених – криміналістів і процесуалістів немає одностайної думки з приводу визначення поняття «спеціальних знань». Так, Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і Є.Р. Россинська спеціальні знання визначають, як пізнання, придбані суб'єктом в процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі [5, с. 398].

В.Д. Юрчишин, під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу [6, с. 44].

В.К. Лисиченко і В.В. Циркаль спеціальні знання визначають як не загальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою в якості спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [7, с. 22]. Таку позицію займає і А.А. Ейсман, зазначаючи, що спеціальні знання не є загальновідомими, не є загальнодоступними, а це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, однак, якими не володіє адресат доказування (слідчий, суд, учасники процесу) [8, с. 91]. Узагальнюючи думки вчених, можна зазначити, що при визначенні спеціальних знань, автори здебільшого враховують вид професійної діяльності та певну спеціальність.

На думку М.Г. Щербаковського, спеціальні знання – це професійні знання, навички, здобуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки і техніки, що використовуються разом з науково-технічними засобами при проведенні експертизи [9, с. 3]. У цьому визначенні автор використання спеціальних знань обмежує тільки проведенням експертизи.

Вказуючи на спосіб отримання спеціальних знань та наголошуючи на відповідність їх сучасному науковому та практичному рівню, надає своє

визначення В.Ю. Шепітько. До спеціальних знань він відносить будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню [10, с. 119].

На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирого, спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розслідування та попередження злочинів [1, с. 15].

Є.Р. Россинська вказує, що під спеціальними знаннями слід розуміти систему теоретичних знань та практичних навичок в галузі конкретної науки, техніки, мистецтва та ремесла, набутих шляхом проходження, підготовки або придбанням професійних навиків та вирішення завдань, що виникають при здійсненні судочинства [11, с. 32]. При чому до спеціальних не відносять загальновідомі, а також юридичні знання, за винятком знань у галузі криміналістики, які можуть використовуватись при проведенні криміналістичної експертизи [12, с. 76].

Такі визначення поняття «спеціальних знань», на нашу думку, найбільш повно відображають їх природу, походження та напрямки використання.

Загалом, більшість вчених, поділяють усіх науковців, які розробляли проблему визначення спеціальних знань на п'ять груп: перша група вважає спеціальні знання не загальнодоступними; друга – що спеціальні знання – тільки наукові; третя група розглядає спеціальні знання як такі, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і можуть використовуватись у сфері кримінально-процесуальної діяльності; четверта група визначає спеціальні знання, базуючись на роді професійної діяльності за певною спеціальністю; п'ята група стверджує, що спеціальні знання відсутні у суб'єкта доказування. Справедливо вказує І.В. Пиріг [1], що не можна погодитись тільки з вченими, які висловлюють думку про відсутність спеціальних знань у суб'єктів доказування, тобто органу дізнання, слідчого, прокурора, судді.

Узагальнення поглядів вчених дозволяє визначити основні критерії, що використовуються при визначенні поняття «спеціальних знань»: загальна мета використання спеціальних знань спрямована на сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства, зокрема, повне і швидке розкриття та розслідування злочинів; спеціальні знання ґрунтуються на сучасних досягненнях науки і техніки; спеціальні знання являють сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок; за способом отримання спеціальні знання набуваються шляхом спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи.

Спеціальні знання під час проведення досудового розслідування завжди використовуються цілеспрямовано. Розкриття поняття цільового

призначення спеціальних знань в кримінальному судочинстві має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Спеціальні знання, що використовуються в межах кримінально-процесуального законодавства, складають наукові основи слідчої і судової діяльності. Чітке визначення мети їх застосування на кожній стадії кримінального процесу важливо для правильного розуміння функцій і повноважень осіб, які використовують ті чи інші види знань в передбачених законом процесуальних формах [13, с. 17].

Базуючись на дослідженнях вчених, можна визначити основні цілі використання спеціальних знань: сприяння повному і швидкому розслідуванню злочинів; встановлення істини у справі; дослідження певних об'єктів та явищ; отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних обґрунтованих рішень у справі; сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій; розробка тактичних і технічних засобів та методів збирання доказів. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що невикористання спеціальних знань або неправильне їх застосування під час проведення слідчих дій є суттєвим фактором, що знижує якість та ефективність досудового слідства, а інколи веде до тактичних помилок і прорахунків та прийняття необґрунтованих рішень.

Список використаних джерел:

1. Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія / Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 180 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія / Романюк Б.В. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 196 с.
4. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография / Махов В.Н. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.
5. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под. ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 990 с.
6. Юрчишин В.Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: Дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Юрчишин Віталій Дмитрович. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ. – 2007. – 227 с.
7. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учеб. пособие / Лисиченко В.К., Циркаль В.В. – К.: КГУ, 1987. – 100 с.
8. Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование) / Эйсман А.А. – М.: Юрид. лит., 1967. – 152 с.
9. Щербаковський М.Г. Тактика проведення судових експертиз. Лекція для усіх форм навчання / Щербаковський М.Г. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. – 60 с.
10. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого / Шепітько В.Ю. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 208 с.
11. Россинская Е.Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве / Россинская Е.Р. // Журнал российского права. – 2001. – №5. – С.32 – 43.
12. Надгорний Г., Сегай М., Ісакович Б. Закон України «Про судову експертизу» / Надгорний Г., Сегай М., Ісакович Б. // Право України. – 1999. – № 2. – С.75 – 78.